

УДК 343.9 (477)

І.С. ШАПКІН, прокуратура АР Крим

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ.СТ. 255, 257, 258³, 260 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Ключові слова: кримінальна відповідальність, вчинення злочинів, статті 255, 257, 258³, 260 Кримінального кодексу України

Вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, породжує кримінально-правові відносини, логічним завершенням яких є кримінальна відповідальність злочинця. На перший погляд, особа, що вчинила злочин, обов'язково повинна бути піддана кримінальній відповідальності, зобов'язана перетерпіти засудження і заходи державного примусу у формі позбавлень особистого, майнового чи іншого характеру. Але кримінальна відповідальність не є єдиним і неминучим наслідком вчиненого злочину. Якщо цілей кримінальної відповідальності можна досягти не вдаючись до заходів кримінально-репресивного впливу, то у випадках, санкціонованих державою і передбачених у законі, може відбутися звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка вчинила злочин. З кримінально-правової точки зору це означає, що охоронювальні кримінально-правові відносини за волею держави, яку представляє компетентний орган, припиняються. Процесуально таке звільнення реалізується у вигляді закриття кримінальної справи до винесення в ній вироку [1].

В Україні, як і в багатьох інших країнах, серед правових заходів протидії злочинності, у тому числі й створенню та діяльності стійких злочинних об'єднань, найголовніше місце відводиться кримінально-правовим захо-

дам. У вітчизняному законодавстві знайшов місце принцип повної криміналізації практично будь-яких дій, що пов'язані зі створенням та діяльністю зазначених угруповань.

Охоронна функція кримінального права передбачає застосування судом до осіб, що визнані винними у вчиненні злочину, передбачених законом заходів кримінальної відповідальності, а саме призначення того чи іншого виду та розміру покарання. Але, як свідчить соціальний досвід, у реальній дійсності можуть виникнути такі умови, за яких реалізація завдань кримінального законодавства, у зазначеній сфері, не вимагається, тобто можуть виникати ситуації, відповідно до яких є недоцільним та незаконним притягнення особи до кримінальної відповідальності (в тому числі і покарання). Тобто, в деяких випадках перетворення загрози застосування кримінального покарання у реальність не є доцільним і вигідним для держави, суспільства, потерпілих від злочинів осіб [2, с.9].

Саме тому законодавець передбачив випадки, коли за певних умов держава, в особі її компетентних органів і посадових осіб, відмовляється від реалізації свого виключного права подальшого провадження кримінального переслідування осіб, що вчинили відповідні злочини, і звільняє їх від кримінальної відповідальності, а тому, закономірно, і від покарання. Передбачення умов звільнення від кримінальної відповідальності осіб за окремі форми діяльності стійких злочинних об'єднань, на нашу думку, вбачається цілком мудрим кроком законодавця. Воно виступає значним важелем у протидії створенню та існуванню зазначених формувань.

Відповідно до п.1 Постанови Пленуму Верховного Суду від 23.12.2005 р. № 12 «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності», під звільненням від кримінальної відповідальності розуміється відмова держави від застосування щодо особи, котра вчинила злочин, установлених законом обмежень певних прав і свобод шляхом закриття кримінальної справи, яке

здійснює суд у випадках, передбачених Кримінальним кодексом України, у порядку, встановленому Кримінально-процесуальним кодексом України [3].

Ми вважаємо, що вірною є позиція тих вчених, які зазначають про не лише доцільність, але й про необхідність існування зазначених кримінально-правових інститутів, оскільки встановлюючи такі норми, законодавець переслідує як мету надання особі, яка стала на шлях виправлення, можливості уникнути кримінальної відповідальності, так і мету запобігання або припинення вчинення діянь, передбачених у відповідній статті [4, с.148].

На сучасному етапі доволі широке коло вчених-правників займаються проблемами боротьби з організованою злочинністю, серед яких особливої уваги заслуговують роботи Н.О. Гуторової, В.М. Дреміна, В.П. Ємельянова, В.О. Навроцького, В.П. Тихого, М.І. Хавронюка та ін. Але, не зважаючи на велику кількість літератури, присвяченої цьому питанню, проблема боротьби з організованою злочинністю залишається нагальною проблемою сьогодення для нашої держави. Особливо це стосується звільнення від кримінальної відповідальності осіб за окремі форми діяльності стійких злочинних об'єднань, засобу протидії створенню та існуванню зазначених об'єднань.

Тому метою статті є аналіз норм вітчизняного кримінального законодавства, що передбачають звільнення від кримінальної відповідальності за окремі форми діяльності стійких злочинних об'єднань. Її новизна обумовлена встановленням недоліків норм, що передбачають умови звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, передбачених статтями 255, 257, 258³, 260 Кримінального кодексу України та пропозиціями шляхів їх усунення.

Аналізуючи умови звільнення особи від кримінальної відповідальності, за окремі форми діяльності того чи іншого виду стійкого злочинного об'єднання необхідно зазначити, що відповідно до ч.2 ст.255 КК України звільняється від кримінальної відповідальності

особа, крім організатора або керівника злочинної організації, за вчинення злочину, передбаченого частиною першою цієї статті, якщо вона добровільно заявила про створення злочинної організації або участь у ній та активно сприяла її розкриттю.

Як випливає з вищевказаного, законодавець передбачив певні умови звільнення особи від кримінальної відповідальності за вчинення злочину передбаченого ч.1 ст.255 КК України, а саме:

– добровільна заява будь-якої особи (крім організатора або керівника), якої було звісно про створення злочинної організації, а саме вона приймала участь у створенні зазначеного угруповання, або вона була учасником цієї організації. Добровільність заяви полягає у повідомленні особою відповідним органам, за власним бажанням, про створення, існування та участь у вказаному об'єднанні. Слід зауважити, що законодавець не передбачає будь-яких мотивів цієї заяви, тобто особа може керуватися будь-якими спонуканнями. Необхідно також вказати на те, що пояснення, щодо заяви, яке міститься у ч.2 ст.255 КК України має обмежувальне значення, тобто вказане повідомлення повинно бути повним і не обмежуватися лише вказівкою про створення злочинної організації або участі у неї, а повинно стосуватися й інших обставин пов'язаних з цим об'єднанням, а саме – місце знаходження, склад учасників, керівництво, спрямованість діяльності, зв'язки, місця і час проведення зустрічі учасників тощо;

– активне сприяння розкриттю злочинної діяльності. Зазначена умова полягає у допомозі працівникам правоохоронних органів у нейтралізації діяльності злочинної організації. Перш за все, вказана допомога виражається у наданні повної і достовірної інформації про злочинну організацію, даванні правдивих та необхідних показань у ході допитів та проведенні інших слідчих дій. Поряд з цим, закон, для звільнення від кримінальної відповідальності, не вимагає від колишніх учасників злочинної організації вчинення інших дій, зокрема, відшкодування шкоди

для потерпілих, участь у оперативній розробці інших організацій тощо [5, с.633];

– особа не є організатором або керівником злочинної організації, тобто вчинити вказані вище дії, що підпадають під умови звільнення від відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ч.1 ст.255 КК України, може лише рядовий учасник зазначеного об'єднання, який не має відношення до організаторських дій відносно створення або керівництва вказаним об'єднанням. Виключення можливості звільнення від відповідальності зазначених осіб (організатора або керівника) обґрунтовується тим, що їх дії є найнебезпечнішими, у зв'язку з тим, що вони спрямовані на організацію і забезпечення функціонування цього формування.

Для застосування ч.2 ст.255 КК України закон вимагає наявності сукупності зазначених умов в діях особи. Умови, передбачені ч.2 ст.255 КК України відносяться до обов'язкових (імперативних) та безумовних. Слід зазначити, що зазначена норма застосовується незалежно від того, чи припинена відповідними органами діяльність злочинної організації, про яку повідомила особа, або чи відвернуте зібрання представників злочинних організацій або організованих груп чи ні.

Також необхідно зауважити, що умови звільнення особи від кримінальної відповідальності, передбачені у ч.2 ст.255 КК України, не розповсюджуються на діяння зазначених вище осіб, у разі вчинення ними злочинів, передбачених іншими статтями Особливої частини КК України, тобто, у разі виявлення фактів вчинення зазначеними особами інших злочинів, при наявності всіх зазначених умов, вони звільняються від кримінальної відповідальності лише за вчинення злочину передбаченого ч.1 ст.255 КК України, а питання відносно притягнення їх до відповідальності за іншими статтями Особливої частини КК України вирішується у загальному порядку.

Відповідно до ч.2 ст.258³ КК України звільняється від кримінальної відповідальності за діяння, передбачене частиною першою

цієї статті, особа, крім організатора і керівника терористичної групи чи терористичної організації, яка добровільно повідомила правоохоронний орган про відповідну терористичну діяльність, сприяла її припиненню або розкриттю злочинів, вчинених у зв'язку із створенням або діяльністю такої групи чи організації, якщо в її діях немає складу іншого злочину.

На підставі вищевказаного можна виокремити наступні умови звільнення особи від кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст.258³ КК України, а саме:

– вчинення особою діянь у формі участі у терористичній групі або терористичній організації, прийняття участі у створенні зазначених формувань (окрім виконання організаційних функцій), матеріального, організаційного чи іншого сприяння створенню або діяльності вказаних об'єднань;

– добровільна заява у правоохоронні органи відносно вчинення зазначених вище діянь. Добровільність повідомлення полягає у діях зазначеної особи, спрямованих на інформування відповідних органів про існування та діяльність зазначених об'єднань (склад об'єднання; спрямованість діяльності; способи вчинення злочинів; відомості про керівництво; плани відносно діяльності; зв'язки тощо). При розкритті цієї умови, слід зазначити, що законодавець, так само, як і відносно виокремлення тотожної умови звільнення особи від відповідальності, за вчинення злочину, передбаченого ч.1 ст.255 КК України, не передбачає будь-яких мотивів цієї заяви, тобто особа може керуватися будь-якими спонуканнями при повідомленні відповідних органів про існування та діяльність терористичної організації або групи;

– сприяння припиненню діяльності вказаних угруповань або розкриттю злочинів пов'язаних зв'язку із створенням або діяльністю такої групи чи організації. Ця умова виражається у наданні особою допомоги відповідним органам, спрямованої на припинення існування та діяльності терористичної

організації або групи чи розкриттю злочині, вчинених у зв'язку із створенням або діяльності цих об'єднань. Сприяння повинно виражатися в наданні повної і достовірної інформації про створення або діяльність зазначених формувань. Необхідно зауважити, що законодавець, у кримінальному законі, не зазначає будь-якого переліку відомостей, що повинна повідомити особа, для наявності зазначеної умови, але, ми вважаємо, що зазначені повідомлення повинні містити інформацію такого роду, що дозволить припинити існування та діяльність вказаних угруповань або розкрити, на підставі кримінально-процесуального законодавства, злочини, вчинені у зв'язку із створенням або діяльністю терористичної групи або терористичної організації;

– відсутність в діяннях особи складу іншого злочину. Виходячи з буквального тлумачення вказаної умови можна дійти висновку, що ч.2 ст.258³ КК України не засовується відносно осіб, які поряд із злочинами, передбаченими ч.1 вказаної статті, вчинили будь-які інші, відповідальність за вчинення яких встановлена у тій чи іншій нормі Особливої частини КК України, навіть і в тому випадку, якщо мають місце й інші умови, на підставі яких особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності за вчинення цього злочину.

Для застосування ч.2 ст.258³ КК України закон вимагає наявності сукупності зазначених умов в діях особи. Умови, передбачені ч.2 ст.258³ КК України відносяться до обов'язкових (імперативних) та безумовних.

На нашу думку, позиція законодавця відносно передбачення такої умови звільнення, як відсутність в діяннях особи складу іншого злочину, в якості обов'язкової, для можливості застосування ч.2 ст.258³ КК України є нелогічною та необґрунтованою. Враховуючи ступінь суспільної небезпечності аналізованого злочину, ототожнювати будь-які інші діяння, в ракурсі звільнення особи від кримінальної відповідальності, відповідальність за вчинення яких встановлена у будь-якій іншій

нормі Особливої частини КК України, з діяннями, що передбачені диспозицією ст.258³ КК України є недоцільним. Крім того, безперечним є той факт, що наявність умов, передбачених ч.2 ст.258³ КК України, не є підставою автоматичного звільнення особи від відповідальності за вчинення будь-яких інших злочинів. Отже, на підставі зазначеного, вважаємо за доцільне виключити зазначену умову з норми передбаченої ч.2 ст.258³ КК України.

Відповідно до ч.6 ст.260 КК України звільняється від кримінальної відповідальності особа, яка знаходилась у складі вказаних у цій статті формувань, за діяння, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вона добровільно вийшла з такого формування і повідомила про його існування органам державної влади або органам місцевого самоврядування.

На підставі вищевказаного можна виокремити наступні умови звільнення особи від кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст.260 КК України, а саме:

– вчинення особою діянь, передбачених ч.1 або ч.2 зазначеної статті, тобто дій, спрямованих на створення не передбаченого законом воєнізованого формування чи не передбаченого законом збройного формування або участь у діяльності зазначених об'єднань;

– добровільний вихід особи зі складу вказаних угруповань. Добровільність виходу означає свідоме волевиявлення особи щодо припинення будь-яких зв'язків з діяльністю цих об'єднань без будь-якого примусу з боку інших осіб. Причому таке припинення повинно бути безповоротним. Мотиви, якими керувалася особа при виході зі складу, не повинні впливати на застосування цієї норми;

– добровільне повідомлення органів державної влади або органів місцевого самоврядування про існування зазначених формувань. Добровільність повідомлення полягає у діях зазначеної особи, спрямованих на інформування відповідних органів про існування та діяльність об'єднань. Слід зауважити, що

це повідомлення повинно містити не лише заяву про існування того чи іншого об'єднання, а й іншу достовірну інформацію (структурну характеристику, мету діяльності, способи діяльності, шляхи фінансування, постачання їм зброї, боєприпасів, вибухових речовин чи військової техніки тощо). Органами державної влади є органи законодавчої, виконавчої та судової влади, а також відповідні державні органи на місцях. Органами місцевого самоврядування є відповідні ради з їх виконавчими органами, що представляють інтереси певної громади. Мотиви, які спонукали особу до такої заяви, не повинні враховуватися при застосуванні цієї заохочувальної норми.

Для застосування ч.6 ст.260 КК України закон вимагає наявності сукупності зазначених умов в діях особи. Умови, передбачені ч.6 ст.260 КК України відносяться до обов'язкових (імперативних) та безумовних.

Необхідно зауважити на тому, що дискусійним є питання відносно особи, яка підлягає звільненню від кримінальної відповідальності у разі наявності умов, передбачених зазначеною вище нормою. На думку окремих дослідників суб'єктами звільнення можуть являтися будь-які особи, тобто, як члени, так і керівники або організатори зазначених угруповань [6, с.253]. На думку інших, ними можуть являтися лише члени цих об'єднань, керівники, організатори або особи, які фінансували зазначені об'єднання або поставляли ним зброю, не можуть бути звільненні від відповідальності на підставі ч.6 ст.260 КК України [7, с.260]. На нашу думку, з огляду положень інших норм, що передбачають умови звільнення осіб від кримінальної відповідальності за діяння, що являють собою форми діяльності стійких злочинних об'єднань більш обґрунтованою є остання точка зору.

Вважаємо за необхідне приділити увагу також доцільності встановлення умов звільнення осіб від кримінальної відповідальності за вчинення діянь, що передбачені ч.1 ст.257 КК України. На підставі вищевказаного, мо-

жна зробити висновок, що законодавець передбачив умови звільнення від відповідальності осіб за окремі форми діяльності всіх різновидів стійких злочинних об'єднань, окрім банди. Враховуючи суспільну небезпечність зазначених формувань, як зазначалося, передбачення умов звільнення є доцільним та обґрунтованим кроком, оскільки це являється вагомим важелем у протидії створенню та діяльності стійких злочинних об'єднань.

У зв'язку з цим, вважаємо за доцільне передбачити умови звільнення осіб, за окремі форми діяльності, при вчиненні діянь, відповідальність за які передбачена у ст.257 КК України. Обґрунтовуючи це положення, необхідно зауважити, що зазначений крок дозволить підвищити ефективність дії практичних підрозділів у сфері припинення діяльності та існування такого різновиду стійких злочинних об'єднань, як банда. На нашу думку, не викликає сумнівів той факт, що члени банди, при тих чи інших обставинах, можуть мати бажання вийти зі складу цього об'єднання (перш за все, такі випадки, можуть мати місце у разі існування загрози їх життю), у зв'язку з чим існування такої норми буде являтися вагомим важелем у їх співробітництві із правоохоронними органами.

На підставі зазначеного, вважаємо необхідним передбачити умови звільнення осіб за окремі діяння, відповідальність за вчинення яких передбачена ст.257 КК України, за наступною редакцією: звільняється від кримінальної відповідальності особа, крім організатора або керівника банди, за вчинення злочину, передбаченого частиною першою цієї статті, якщо вона добровільно заявила про створення банди або участь у ній та активно сприяла її розкриттю.

Таким чином, реалізація запропонованих шляхів усунення недоліків норм, що передбачають умови звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, передбачених ст.ст.255, 257, 258³, 260 Кримінального кодексу України, на наш погляд, буде сприяти більш ефективній практиці застосування кримінального закону в частині

протидії діяльності стійких злочинних об'єднань. Крім того, враховуючи, те, що розглянуті вище види стійких злочинних об'єднань являються різновидом однієї форми співучасті – злочинної організації, відрізняючись лише за метою створення та діяльності, постає актуальне питання про доцільність та необхідність уніфікації як відповідальності за створення та діяльність стійких злочинних об'єднань у вітчизняному кримінальному законодавстві (шляхом встановлення відповідальності за створення та діяльність злочинної організації у одній нормі, передбачивши відповідальність за створення та діяльність інших угруповань в якості кваліфікуючих ознак), так й умов звільнення осіб за окремі форми діяльності організованих злочинних об'єднань.

ЛИТЕРАТУРА

1. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / [М. М. Агеєв, О. О. Бахуринська, Д. П. Альошин та ін.] ; за ред. О. О. Кашкарова, В. А. Робака. – Сімферополь : Вид-во Кримнавчпеддержвидав,

2010. – 364 с.

2. Ковітіді О. Ф. Звільнення від кримінальної відповідальності за нормами Загальної частини КК України : навч. посіб. / О. Ф. Ковітіді. – Сімферополь : ВД «Квадранал», 2005. – 224 с.

3. Постанова Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності» : від 23.12.2005 р., № 12.

4. Михайленко П. П. Кримінальне право, кримінальний процес та кримінологія України (статті, доповіді, рецензії) : у 3-х т. / П. П. Михайленко. – К. : Генеза, 1999. – 944 с.

5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / під ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К. : Атіка, 2003. – 1056 с.

6. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності / Ю. В. Баулін. – К. : Атіка, 2004. – 296 с.

7. Науково-практичний коментар до кримінального кодексу України / під ред. Яценко С. С. – 4-те вид., перероб. та доп. – К. : А.С.К., 2005. – 848 с.

Шапкін І. С. Звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, передбачених ст.ст. 255, 257, 258³, 260 Кримінального кодексу України / І. С. Шапкін // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 941–946 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10sickku.pdf>

Встановлені певні недоліки норм, що передбачають умови звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення злочинів, передбачених ст.ст. 255, 257, 258³, 260 Кримінального кодексу України та запропоновано шляхи їх усунення.

Шапкин И.С. Освобождение от уголовной ответственности за совершения преступлений, предусмотренных ст.ст. 255, 257, 258³, 260 Уголовного кодекса Украины

Установлены определенные недостатки норм, предусматривающих условия освобождения от уголовной ответственности за совершения преступлений, предусмотренных ст.ст. 255, 257, 258³, 260 Уголовного кодекса Украины и предложены пути их устранения.

Shapkin I.S. Release from Criminal Responsibility for Committing Crime, Foreseen Clauses 255, 257, 258-3, 260 the Criminal Code Of Ukraine

Set certain lacks of norms, foreseeing the terms of release from criminal responsibility for committing crime, foreseen art. 255, 257, 258-3, 260 the Criminal code of Ukraine and the ways of their removal are offered.